

BUXORODA GANCH O'UMAKORLIGI SAN'ATINING RIVOJLANISHIDA USTO SHIRIN MURODOV MAKTABINING ROLI

Sobirov Tolib Ro'ziyevich, Buxoro davlat pedagogika institute "Musiq va tasviriy san'at" kafedrası professori

sobirovtolib@buxdpi.uz

Annotatsiya. Maqola amaliy bezak san'atining bir turi bo'lgan Buxoro ganch o'ymakorligiga bag'ishlangan. Buxoro ganch o'ymakorligining yorqin namoyandasi bo'lgan Usto Shirin Murodov maktabiga bag'ishlangan. Uning bu soha rivojiga qo'shgan ulkan hissasi, yaratgan yangiliklariga e'tibor qaratilgan. O'zbekiston Respublikasining mustaqillikka erishganidan keyin bu sohani yana qayta rivojlantirish maqsadida tashkil etilgan yangi maktablar faoliyati va bu maktablarning sohaga kiritgan yangiliklariga to'xtalib o'tilgan. San'at

Kalit so'zlar: Buxoro, o'ymakorlik, amaliy san'at, arxitektura, girih, naqsh, O'rta Osiyo, Usto Shirin Murodov.

РОЛЬ ШКОЛЫ МАСТЕРА ШИРИНА МУРОДОВА В РАЗВИТИИ ИСКУССТВА ГАНЧ УМАКОРЛИГИ В БУХАРЕ

Собиров Толиб Розиевич, профессор кафедры «Музыка и изобразительное искусство» Бухарский государственный педагогический институт

sobirovtolib@buxdpi.uz

Аннотация. Статья посвящена одному из видов прикладного декоративного искусства Бухарской ганчевой резьбе. Особое внимание уделено школе мастера Ширина Муродова, который является ярким представителем этого направления. Рассмотрен его огромный вклад в развитие данного искусства и созданные им новаторские решения. Освещена деятельность новых школ, организованных после обретения независимости Республики Узбекистан с целью возрождения и развития этой отрасли. Проанализированы нововведения, внесённые этими школами в данную сферу.

Ключевые слова: Бухара, резьба, прикладное искусство, архитектура, гирих, орнамент, Средняя Азия, мастер Ширин Муродов.

THE ROLE OF MASTER SHIRIN MURODOV'S SCHOOL IN THE DEVELOPMENT OF GANCH UMAKORLIGI ART IN BUKHARA

Sobirov Tolib Roziyevich, Professor of the Department of Music and Fine Arts, Bukhara State Pedagogical Institute

sobirovtolib@buxdpi.uz

Annotation. The article is dedicated to one of the types of applied decorative arts—Bukhara ganch carving. Special attention is given to the school of master Shirin Murodov, a prominent representative of this art form. His significant contribution to the development of this craft and his innovative solutions are examined. The article also highlights the activities of new schools established after the independence of the Republic of Uzbekistan to revive and develop this field. The innovations introduced by these schools are analyzed.

Keywords: Bukhara, carving, applied art, architecture, girih, ornament, Central Asia, master Shirin Murodov.

Kirish

Buyuk Ipak yo'li chorrahasida joylashgan O'rta Osiyoda IX-X asrlar uyg'onish davri bo'lib hisoblanadi. Bu davrda siyosiy barqarorlik iqtisodiy rivojlanish omillaridan biri bo'lib, fan va madaniyat yuqori cho'qqiga ko'tarildi. Buxoro, Samarqand, Xiva kabi shaharlarning qiyofasi o'zgarib, ulkan bunyodkorlik ishlari olib borildi.²¹ Arxitektura jihatdan mukammal bino va inshootlar qurilib, ularni amaliy bezak san'atining har xil turlari bilan bezatish odat tusiga aylandi. Bunga asosiy sabab bu davrda O'rta Osiyo musulmon dini ta'siri ostida bo'lganligi bo'lib, bino va inshootlarning ichki va tashqi qismlarini bezashda jonli tasvirlar hisoblanadigan odam tasviri yoki haykali, jonli hayvonlarning tasvirlaridan foydalanish taqiqlangan. Shu sababli bezash ishlarida asosi geometrik shakllardan iborat bo'lgan girihlar yoki o'simlik

²¹ Bahodir Eshov. O'zbekiston dalatchilik tarixi Toshkent. Ma'rifat 2009y. 1014 b.

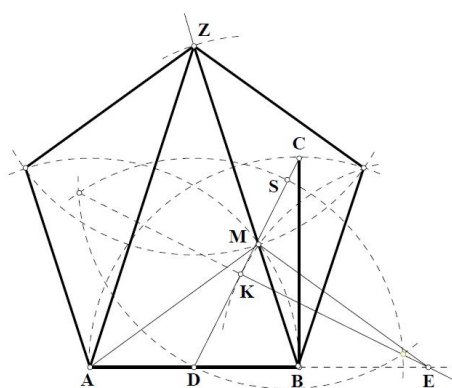
navdalaridan tashkil topgan islami naqshlardan foydalanilib, naqqoshlik, yog‘och o‘ymakorligi, ganch o‘ymakorligi kabi amaliy bezak san’ati turlaridan keng foydalanilgan.

Shulardan biri ganch o‘ymakorligidir. Ganch o‘ymakorligi san’atining ham tarixi uzoq o‘tmishimizga borib taqaladi. O‘ymakorlikning bu turi asosan binolarning ichki qismini bezashda ishlatilgan. Hozirga qadar Buxoroda saqlanib kelayotgan XV-XX asrlarda qurilgan tarixiy binolarda amaliy bezak san’atining boshqa turlari bilan bir qatorda ganch o‘ymakorligidan ustalik bilan foydalanilganini ko‘rish mumkin. Ganchkorlik san’atining XX asrdagi eng ko‘zga ko‘ringan namoyandalaridan biri Usta Shirin Murodovdir. Mashhur o‘zbek me’mori va ganch o‘ymakori Usta Shirin Murodov 1879 yili Buxoro amirligida tug‘ilgan. U hunarni otasi Usta Murod va bobosi Usta Nosirdan o‘rgangan, shuningdek, amakisi Usta Hayot qo‘lida ta’lim olgan. Usta Shirin Buxoro amirining Buxorodagi shahar chetidagi saroyi Sitorai Mohi Xosa yozgi saroyining Oq zali bezaklarida ishtirok etib, katta shuhrat qozongan. 1935-50 yillarda Toshkent shahridagi Alisher Navoiy nomidagi Opera va balet teatri binosi, San’at saroyi binosi va boshqa bir qator binolarda ganch o‘ymakorligi bezash ishlarini amalga oshirgan. U o‘z ijodida ganch o‘ymakorligi an’analarini mahorat bilan qo‘llab, ularni yangi mazmun va shakllar bilan boyitgan. Jumladan, u ilk bor ganch o‘ymakorligida naqsh zamini sifatida ko‘zgudan foydalanib, ko‘zgu ustiga ganchkorlik naqshlarini ishlagan va ajoyib naqsh jilvasiga erishgan. Usta Shirin vafotidan keyin san’atning bu turi bir muddat e’tibordan chetda qolgan. 1991 yilda O‘zbekiston mustaqillikka erishgach, o‘zbek xalqining milliy qadriyatlariga alohida e’tibor qaratila boshlandi. Amaliy bezak san’atining naqqoshlik, matoga badiiy ishlov berish, metalga badiiy ishlov berish, yog‘och o‘ymakorligi turlarida ham keng qo‘llanila boshlandi.

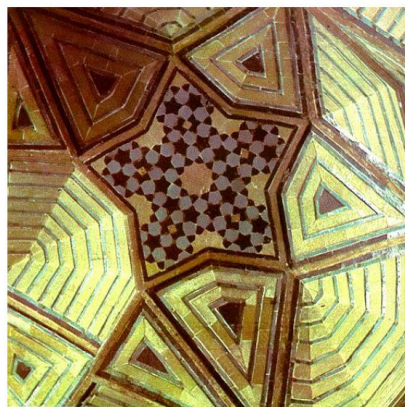
Materiallar va metodlar

Yuqorida aytib o‘tganimizdek, ganch o‘ymakorlik san’atining asosini chizmalar tashkil qiladi. Bu chizmalar ikki xil bo‘ladi:

1. Asosi geometrik shakllardan iborat chizmalar “girihi” deb ataladi. Oddiy va murakkab girihiardan foydalanishda mutaxassislar alohida e’tibor qaratishgan. Amaliy bezak san’atining ko‘pgina turlarining asosini tashkil qiladigan bunday geometrik chizmalar ham o‘z tarixiga ega. IX asrda yashab o‘tgan olim Abul Vafo Bo‘zjoniy (940-998) o‘zining **“Hunarmandlar uchun geometrik yasashlardan nimalarni bilishi kerak”** nomli asarida²² sirkul yordamida chiziladigan har xil murakkab geometrik chizmalarni chizish usullarini ko‘rsatib bergan. Bunday chizmalar amaliy bezak san’ati ustalari tomonidan doimiy ravishda qo‘llanilib kelingan

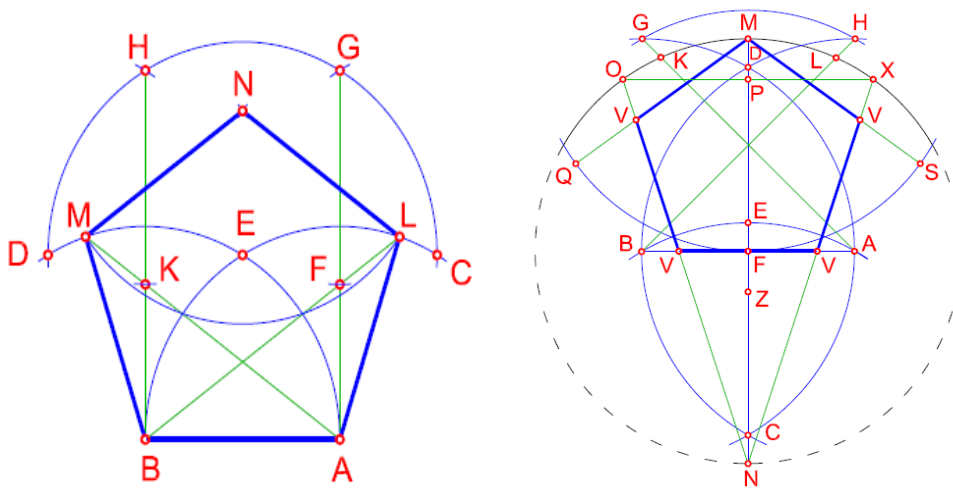

(a)

(b)

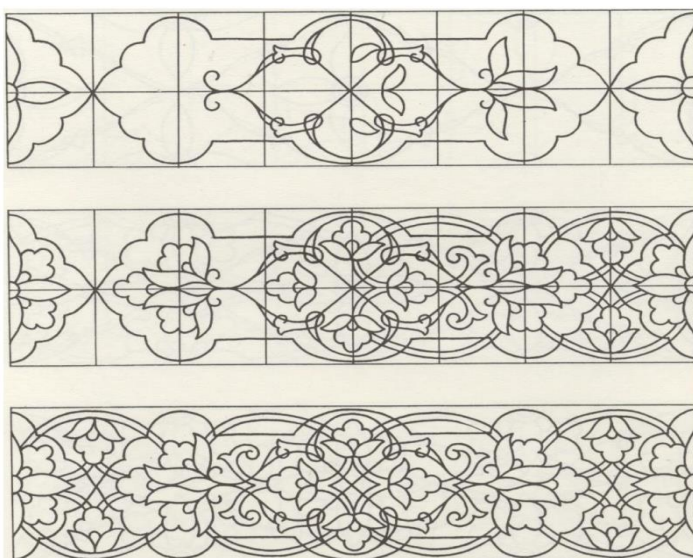
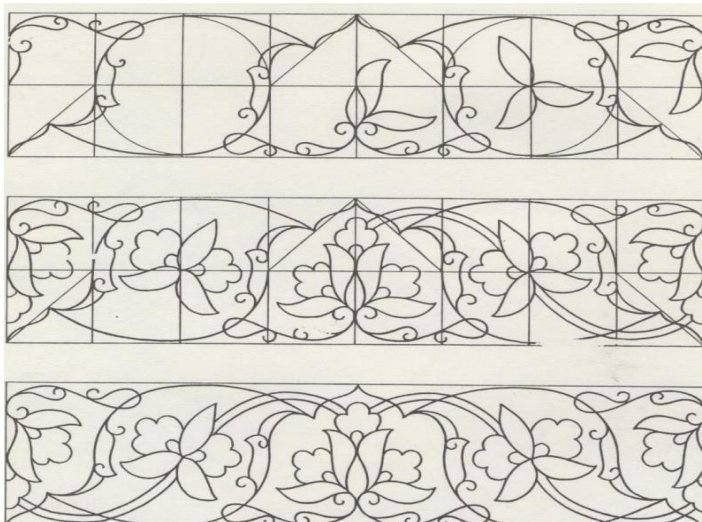
²² Булатов М.С. Геометрическая гармонизация и архитектура Средневековья IX-XV веков. Москва, 1988.358 с

1-shakl

Ko'rsatilgan shakllarda radiusi o'zgartilmay sirkul yordamida A. Bo'zjoniy tomonidan yasalgan chizmalarining yasash ketma-ketligi ko'rsatilgan.

2. Islimiy naqshlar ham amaliy bezak san'atining ko'pgina turlari kabi ganch o'ymakorligi san'atida ham qo'llanilgan. Islimiy naqshlar asosan o'simlinovdalari va barglaridan tashkil topadi. 2-shaklda islamiy naqshlarning yasash etaplari.

2-shakl

Ganchkorlikda ba'zan naqsh kompozitsiyalarini yasashda garih va islamiy nashlarning o'zaro uyg'unlashgan namunalar ham ishlatilishi mumkin.

3-shaklda shunday naqsh kompozitsiyalardan iborat ganchkorlik namunasi tasvirlangan.

3- шакл

. Usta Shirin Murodov o'ziga xos murakkab naqsh kompozitsiyalarini yaratib, ganch o'ymakorligining jozibadorligini oshirgan. Yuqorida ta'kidlab o'tganimizdek, ganch o'ymakorligida an'analarni mahorat bilan qo'llash bilan birga, ularni yangi usullar bilan boyitgan. Jumladan, naqsh zaminida ko'zgudan foydalanib, ko'zgu ustiga ganchkorlik naqshlarini ishlab, ajoyib naqsh jilvasiga erishgan.

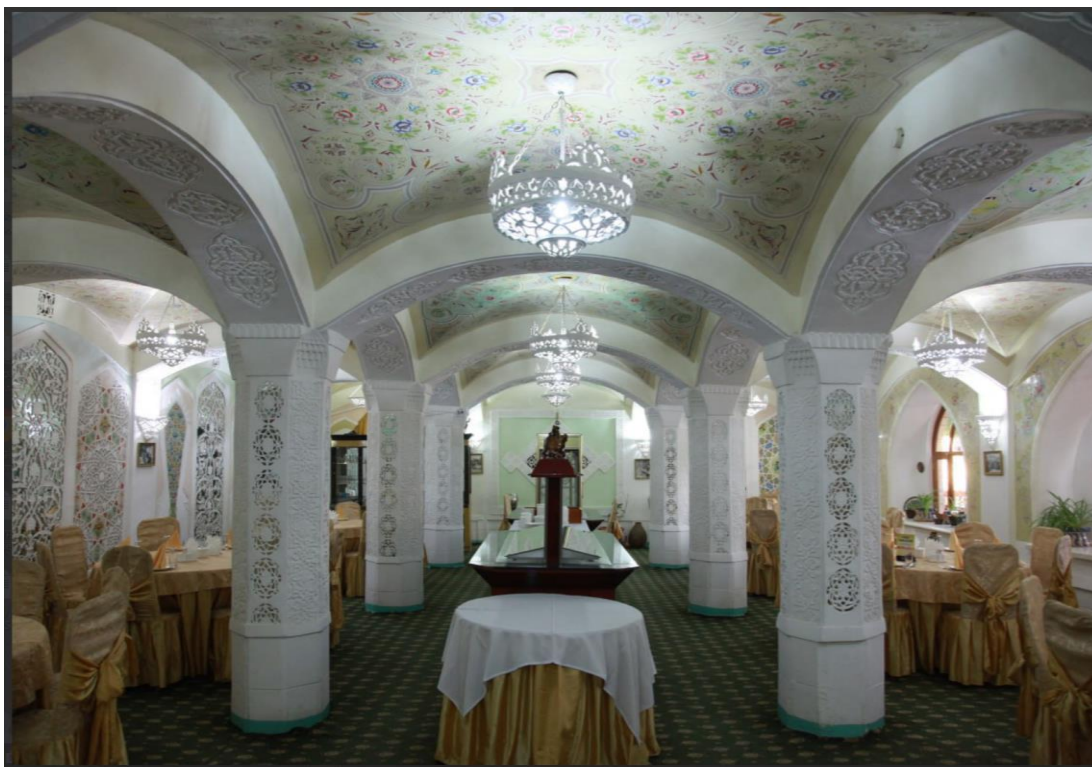
Tadqiqotning ilmiy yangiligi shundaki, Usto Shirin Murodov vafotidan keyin Buxoroda sobiq sho'rolar davrida milliy g'ururimiz bo'lgan amaliy bezak san'ati turlariga e'tibor biroz pasayib qoldi.

1994 yilda Buxoro davlat universitetining Badiiy grafika fakulteti qoshida professor Jalol Yodgorov boshchiligida “Xalq amaliy bezak san’ati” kafedrası faoliyati yo‘lga qo‘yildi va Usto Shirin maktabi an’analar davom ettirilib, Buxoro amaliy bezak san’ati turlaridan biri bo‘lgan ganch o‘ymakorligi yangi pog‘onaga ko‘tarildi.

Hozirda kafedra dotsenti Baqov Shodijon Shokirovich boshchiligida bu san’at turining yangi bezatish usullari ishlab chiqilib, amalda tatbiq qilinmoqda. Bu borada kafedrada usta-shogird maktabi yo‘lga qo‘yilgan. Ayni paytda uch ming yillik tarixga ega bo‘lgan qadimiy Buxoro shahrida yil sayin chet ellik turistlar oqimi ko‘paymoqda. Bu esa ularga xizmat qiluvchi mehmonxonalar, servis xizmatlari uchun kafe va restoranlarga ehtiyoj tug‘ilmoqda.

Yangi qurilayotgan bu bino va inshootlarda boy milliy an’analar jozibadorligini saqlash maqsadida milliy xalq amaliy bezak san’atining boshqa turlari bilan birga ganch o‘ymakorligi san’atining eski usullari bilan uyg‘unlashgan yangi zamonaviy usullari bilan bezash ishlari amalga oshirilmoqda. Bu ishlarni bajarishda dotsent Sh. Baqov va u kishining shogirdlarining hissi katta. Quyida ular tomonidan bajarilgan ishlar namunasi ko‘rsatilgan.

Xulosa

Markaziy Osiyoning qadimiy shaharlariidan bo'lgan va "Sharq durdonasi" nomini olgan Buxoro o'zining boy an'analari, takrorlanmas qadimiy arxitektura binolari, serqirra san'at turlari bilan dunyoga mashhur. Amaliy bezak san'atining biri hisoblangan san'at turlaridan biri bo'lgan hozirgi kunda ganch o'ymakorlik san'ati nafaqat me'morchilikda, balki interyer dizayni va zamonaviy san'atda ham qo'llanilmoqda. Ko'plab hunarmandlar an'anaviy uslublarni saqlagan holda yangi texnologiyalar va materiallar bilan ishlab, san'atni yangi bosqichga olib chiqmoqdalar. Markaziy Osiyo xalqlarining milliy va ma'naviy boyligi hisoblangan san'atning bu turini kelajak avlodlarimizga yetkazish bizning muqaddas burchimizdir.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

- 1.Собиров Т. Р. АРИСТОТЕЛЬ ВА ЭВКЛИД ТАДҚИҚОТЛАРИДАГИ ИЛМЙЙ НАЗАРИЯЛАРГА ФАРОБИЙНИНГ БИЛДИРГАН ФИКРЛАРИ //Экономика и социум. – 2023. – №. 11 (114)-1. – С. 1010-1013.
- 2.Бадиев, М. М., Собиров, Т. Р., Авлиякулов, М. М., & Азимов, С. С. (2021). Анализ обратных задач в начертательной геометрии. *Наука и образование сегодня*, (5 (64)), 76-77.
- 3..Авлиякулов, М. М., Собиров, Т. Р., Бадиев, М. М., & Азимов, С. С. (2021). Общие законы композиции в резьбе по дереву. *European science*, (2 (58)), 32-34.
4. Собиров Т. Р. и др. Об общественном положении зодчих и архитекторов среднего и ближнего востока в IX-XV веках //European science. – 2021. – №. 2 (58). – С. 59-62.
- 5..Собиров Т. Р. Обучение геометрическому орнаменту в узбекской школе. – 1993.
6. Ёдгоров Ж., Собиров Т. Р., Ёдгоров Н. Ж. Геометрик ва проекцион чизмачилик //Т.:“Фан. – 2008.
7. Azimov Sanjar Samadovich, Sobirov Tolib Ruzievich, Badiev Makhmud Marufovich, Avliyakov Muzaffar Mukhammedovich THE ESSENCE AND CONTENT OF FOLK AND APPLIED ART OF UZBEKISTAN AND CENTRAL ASIA // European science. 2021. №2 (58). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/the-essence-and-content-of-folk-and-applied-art-of-uzbekistan-and-central-asia> (дата обращения: 13.03.2024).
8. Juraev A., Sobirov T. Content based instruction in teaching tourism and economics courses // Proceedings of the International Scientific Conference. Volume I., 2017. T. 208. P. 215
9. Sobirov T.R., Majidova G.A. MUSIQA VA SAN'AT MAKTABLARIDA FORTEPIANO O'QITISH METODIKASINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI // Экономика и социум. 2024. №1 (116)

10.Sobirov T.R., Abulov T.M. ABU NASR FAROBIYNING MUSIQIY TA'LIMI BORASIDAGI TADQIQOTLARI HAQIDA // Экономика и социум. 2024. №1 (116).

а. Sobirov T.R. İhsan Toktaş ABUL VAFO AL-BUZJONIYNING MARKAZIY OSIYODA DIZAYN TARIXINING RIVOJLANISHIGA TA'SIRI

11.Ахмедов М.В. История среднеазиатского зодчества.Ташкент : Узбекистан, 2015.320 с.

12.Булатов М.С. Геометрическая гармонизация и архитектура Средневековья IX-XV веков. Москва, 1988.358 с

13..Собиров Т.Р. АРИСТОТЕЛЬ ВА ЭВКЛИД ТАДҚИҚОТЛАРИДАГИ ИЛМИЙ НАЗАРИЯЛАРГА ФАРОБИЙНИНГ БИЛДИРГАН ФИКРЛАРИ //Экономика и социум. – 2023. – №. 11 (114)-1. – С. 1010-1013.